

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО

Рецензія на монографію М. Ю. Голяничка “Футурологія. Філософія майбуття” (Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. 540 с.)

Монографія М. Ю. Голяничка “Футурологія. Філософія майбуття” присвячена одній з фундаментальних філософських проблем – проблемі можливого, а точніше можливого у сенсі онтологічному та історичному: “того наступного в наявному бутті, того, що з’явиться після фіксації сьогочасного стану” (с. 4). На основі поняття майбутнього, як підкреслює автор, реалізується прогностична функція філософії, оскільки майбутнє становить предмет однієї з її галузей, а саме футурології.

Футурологія є ймовірно найбільш динамічною філософською дисципліною, чутливою до актуальних трансформацій реальності (природної, соціальної і т. д.) і пов’язаною з нею свідомості суб’єкта пізнання, котрий в свою чергу на ґрунті футурології має змогу реалізувати увесь свій конструктивний потенціал. В зв’язку з цим футурологія є винятково конструктивною дисципліною, в її межах було запропоновано безліч моделей майбутнього, котрі є не пасивним відображенням наявного стану речей, а активним, творчим конструюванням людиною цілих спектрів можливих станів. Футурологія є також зразково продуктивною галуззю філософії, оскільки слугує задоволенню природної потреби людини у знанні про прийдешнє (найближче і віддалене), котре дозволяє їй прогнозувати, “думати наперед”, таким чином підтримуючи свою нормальну життєдіяльність. Як підкреслює автор, у футурології “здійснюється прогностично-продуктивна функція філософії, яка набуває значення філософії майбуття” (с. 4). У цьому аспекті реалізується важлива антропологічна функція футурології, котра виступає в якості засобу самопізнання людини та її автоконцептуалізації – створення образу самої себе як у теперішньому, так і у майбутньому.

Філософія майбуття у рецензованій монографії визначається не як “вчення про майбутнє”, а радше як “пошук знань про майбутнє”, оскільки майбутнє, як вже зазначалося, є об’єктом теоретичного конструювання, а не емпіричного спостереження (с. 4–5). Власне аналітичному осмисленню результатів такого конструювання, котрі з’являлися і продовжують з’являтися в культурному дискурсі загалом та історії філософії і літератури зокрема, присвячені три розділи книги.

Перший розділ, який має теоретико-методологічний характер, називається “Філософське осмислення майбутнього”. В його межах автор замислюється над умовами, в яких зароджувалася та розвивалася “випереджувальна здатність людської свідомості відтворювати не тільки дійсний, а й можливий майбутній стан” чи, іншими словами, умови, в яких практична пізнавально-перетворювальна діяльність людини поступово трансформувалася у теоретичну діяльність проєктивно-творчого характеру (с. 7). Футурологічне “коріння” філософії автор вбачає вже у початках формування філософського світогляду. Поява філософії, що протиставлялася міфологічному та релігійному світосприйняттю, на думку М. Ю. Голяничка, “засвідчила реалізацію запитливості самої людини до світу, до своїх можливостей діяти в ньому” (с. 7). Адже філософія не є описовою дисципліною, багатий методологічний і поняттєвий інструментарій філософії дозволяє їй проблематизувати нові виміри реальності та створювати нові поняття і методи з метою розв’язання сформульованих проблем. Філософія, як підкреслює автор, “покликана осмислювати майбутні наслідки (негативні чи позитивні) здійснюваних теперішніх дій, давати їхній аксіологічний вимір” (с. 9). Сприяє цьому саме футурологічна запитальність та прогностична спрямованість філософії, її орієнтація на майбутнє.

Теоретичне осмислення прогностичної функції філософії автор супроводжує численними ілюстраціями, котрими слугують звернення до доробку класиків філософії, зокрема Платона, Аристотеля, Ф. Бекона, Т. Гоббса, Г. Гегеля, М. Гайдеггера, Х. Ортега-і-Гассета, Е. Фромма та багатьох інших.

Майбутнє як філософська проблема – акцентує автор – “має найвищий ступінь непізнаності, проблематичності, безмежності, навіть парадоксальності” (с. 18). В умовах глобалізації ці її риси суттєво загострюються, проблема майбутнього “стає першочерговою у процесі розв’язання глобальних проблем людства” (с. 18). Саме це зумовлює наближення футурології до етики та аксіології, надає філософії майбуття практичного виміру. Однією з концепцій, що поєднують в собі футурологічні та етично-аксіологічні мотиви є аналізована у монографії “етика для технологічної цивілізації” Г. Йонаса, в межах якої філософ сформулював новий імператив: “чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися з продовженням автентичного людського життя на землі” (с. 46). Сучасна нам філософія майбутнього таким чином розширює свій поняттєвий арсенал, збагачуючи його такими поняттями як “цінність”, “обов’язок”, “відповідальність” та “сумлінність”.

Поруч з етично-аксіологічним трактуванням футурології, М. Ю. Голянич розглядає й інші трактування, серед них зокрема футурологія як сукупність немарксистських моделей майбутнього людства, футурологія як “новий міф”, та врешті футурологія як відносно автономна наукова дисципліна, що має власне предметне поле і завдання, відмінні від інших філософських та нефілософських дисциплін. На користь ефективності останнього підходу до трактування футурології свідчить її добре розроблений поняттєвий апарат (який складається з спеціально-футурологічних і загальнофілософських понять та категорій), аналіз котрого автор здійснює в межах першого розділу.

Однією з ключових тез презентованих в монографії є те, що футурологія використовує у своїх дослідженнях результати споріднених з нею наук (соціології, політології, історії, екології та інших), а відповідно потребує міждисциплінарного підходу для більш повної реалізації свого головного завдання – вивчення майбутнього.

Другий розділ рецензованої монографії має назву “Витоки футурології”. Він присвячений історичній реконструкції уявлень про майбутнє та конкретних прогностичних ідей, що з’являлися протягом століть, випереджуючи виникнення футурології. Починаючи від поховальних звичаїв, що супроводжували “перехід до майбутнього життя” у первісних людей, через міфи як дискурсивні практики і пошуки так званого “золотого віку”, аж до есхатологічних уявлень у авраамістичних релігіях, М. Ю. Голянич демонструє наскільки різними є форми реалізації майже метафізичного бажання людини знати майбутнє. “Контури майбутності”, як зазначає автор, почали набувати чіткості разом зі зміною вузлових історичних епох: Середньовіччя, Відродження та Просвітництва. Прогностичні погляди мислителів (від Августина, через Н. Мак’явеллі до Й. Гердера) названих епох “... засвідчили перевагу пошуків позитивних оптимістичних тенденцій, що відкривали перспективу розвитку людства і стимулювали гуманістичну спрямованість” (с. 142). Натомість мислителі XIX – початку XX сторіч, розглядали майбутнє “... не стільки в часовому вимірі, скільки з позицій телеології, як мету діяльності суб’єкта” (с. 143), адже саме у цей період були запропоновані найбільш значущі для філософії концепції діяльного суб’єкта, конструктора реальності (трансцендентальний суб’єкт Канта, котрий згодом втілювався у світовий дух Г. Гегеля та “Я” Й. Фіхте, а далі – суб’єкт воління А. Шопенгауера, надлюдина Ф. Ніцше та інші).

На особливу увагу заслуговує розгорнутий розгляд прогностичних ідей українських мислителів, котрі своїм доробком засвідчують, що проектування майбутнього може ефективно здійснюватися не лише у строго науковій формі, але й у формі поетичній та афористичній, котра дозволяє чуттєво зобразити сподівання та передчуття

щодо майбутнього у масштабі цілого народу. Інтригуючими та заохочуючими до прочитання є формулювання назв зокрема таких розділів монографії як “Нумо думать про future (І. Франко)”, “На порозі нової України... Мусимо дивитися вперед, а не назад (М. Грушевський)” та “Будучність, що палає в огні воскресних візій (Ю. Вассиян)”.

Третій розділ монографії М. Ю. Голяничча має назву “Сучасна футурологія”. В його межах серед іншого автор осмислює футурологічні концепції іспанського філософа Х. Ортега-і-Гассета, розробника сучасної футурології О. Флехтгайма та провідного фізика-популяризатора М. Кайку. Автор звертається до методології синергетики, теорій катастрофізму, гуманістичного психоаналізу та навіть концепції так званого Чорного лебедя з метою багатовимірного зображення сучасних нам тенденцій у дослідженнях та проектуванні майбутнього: людського загалом та українського зокрема. Адже лише розумне поєднання локальної та глобальної перспектив у плануванні майбутнього на сучасному етапі здатне принести бажані результати для людства як біологічного виду. Про це свідчить зокрема вихід футурології на “геологічну” та “космічну” площину, дослідження майбутнього людини засобами геофізики, біохімії, космології та нейробіології.

Підсумовуючи огляд розділів варто сказати, що монографія М. Ю. Голяничча має майже енциклопедичну орієнтацію, підтвердженням цього є сім сторінок, що займає самий лише іменний покажчик. Перевагою тексту є легкий, сприятливий для читання стиль письма, що супроводжується найбільш яскравими висловлюваннями мислителів з приводу майбутнього та можливості його дослідження. У зв'язку з цим, книга буде корисною не лише для реалізації навчальних завдань у викладацькій практиці, але й у процесі самоосвіти. Важливо врахувати, що рецензована монографія є єдиним на цей час в Україні науковим доробком, присвяченим чисто футурологічній проблематиці. Маю надію, що вона послужить творчим імпульсом для подальших досліджень у цьому напрямі, а сама ініціатива написання такої монографії буде підтримана не тільки науковою спільнотою, а й широким суспільним загалом.